

УДК 378.1

Попова Ірина Миколаївна,

кандидат наук з державного управління,
заступник голови Генічеської районної ради Херсонської області,
старший викладач кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету (за сумісництвом)

СУЧАСНА ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

***Анотація.** Євроінтеграційні та глобалізаційні процеси, що відбуваються нині в Європі та світі, безпосередньо впливають на внутрішню й зовнішню політику кожної держави, зокрема й України, що територіально й за кількістю населення належить до провідних держав континенту. Сучасні тенденції інтеграційних процесів світового і національного розвитку дедалі більше актуалізують проблеми міжнаціональних відносин в Україні, консолідації нації, етнополітичного консенсусу, диктують потребу проведення виваженої та демократичної державної етнополітики.*

***Ключові слова:** етнополітика, національні меншини, міжнаціональна толерантність, консолідація українського суспільства, євроінтеграційні процеси.*

Попова И.Н. Современная этнополитика украинского государства в контексте усиления евроинтеграционных процессов

***Аннотация.** Евроинтеграционные и глобализационные процессы, происходящие сегодня в Европе и мире, непосредственно влияют на внутреннюю и внешнюю политику каждого государства, в том числе и Украины, которая территориально и по количеству населения принадлежит к ведущим государствам континента. Современные тенденции интеграционных процессов мирового и национального развития все более актуализируют проблемы межнациональных отношений в Украине, консолидации нации, этнополитического консенсуса, диктуют необходимость проведения взвешенной и демократической государственной этнополитики.*

***Ключевые слова:** этнополитика, национальные меньшинства, межнациональная толерантность, консолидация украинского общества, евроинтеграционные процессы.*

Popova I.M. Modern Ukrainian state ethnic policy in the context of increasing European integration process

***Annotation.** European integration and globalization processes now in Europe and the world, directly affecting domestic and foreign policy of each country, including Ukraine, which is geographically and by population among the leading countries of the continent. Current trends in the integration process of global and national development increasingly actualize problems of interethnic relations in Ukraine, the consolidation of the nation, ethnopolitical consensus dictate the need for a balanced and democratic state ethnic policy.*

***Keywords:** ethnic policy, minorities, ethnic tolerance, the consolidation of Ukrainian society, the European integration processes.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як відомо, етнополітичні аспекти посідають важливе місце у формуванні політики багатонаціональних держав. Саме це і становить актуальність вивчення окресленої теми в умовах становлення й адаптації різних підходів державної політики багатонаціональних держав. Справедливо і коректно реалізована державна політика щодо вирішення національного питання сприяє консолідації суспільства та формує сприятливе до неї ставлення власних громадян зокрема та світової спільноти загалом. Етнополітичні процеси в незалежній Україні відбуваються в умовах трансформування суспільства від авторитарно-тоталітарної системи до демократичної, правової, соціальної держави. Вони супроводжуються етнічним ренесансом, активною включеністю етнічних спільнот у формування нової моделі співжиття громадян України. Характерною ознакою цього поступу, з одного боку, є утвердження української нації, національних меншин як дієвих суб'єктів і сталих структурних компонентів українського соціуму, а з іншого – їх інтеграція та становлення багатоетнічного Українського народу (за Конституцією України) – української політичної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний період характеризується активним процесом розвитку наук, що досліджують етнополітичну сферу. Народжуються і відроджуються наукові напрямки – етноісторія, етнофілософія, етносоціологія, етнопсихологія, етноконфліктологія тощо. Започатковано спеціальні науки – етнодержавознавство і етнополітологія, що успішно вивчають етнополітичну царину українського суспільства. Українські та зарубіжні політологи, етнологи, філософи, фахівці з державного управління, досліджуючи нинішні етнічні проблеми в Україні, акцентують увагу на двох суперечливих тенденціях, притаманних цивілізації: перша, пов'язана з євроінтеграцією та глобалізацією, щонайбільше, на наше переконання, уніфікує людство, інтернаціоналізує його; друга пов'язана з культурно-духовною диферен-

ціацією, регіоналізацією, етнічною самоідентифікацією. Окремим аспектам означених проблем присвячено праці Ю.Алексєєва, В.Антоненка, І.Зварича, В.Євтуха, В.Карлової, О.Картунова, О.Котигоренка, І.Кураса, І.Лопушинського, О.Майбороди, В.Панібудьласки, М.Панчука, А.Попка, В.Рєбкала, В.Трощинського, Ю.Шемшученка, М.Шульги та ін. Питання державної етнополітики України також розглядає у власних дослідженнях автор запропонованої статті.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим у дослідженнях цих та інших авторів здебільшого йдеться про стан етнополітичних процесів у сучасній Україні і меншою мірою наводяться рекомендації органам державної влади щодо прискорення євроінтеграційних процесів, зокрема і в питаннях етнополітики.

Формування цілей статті. З огляду на актуальність проблематики та недостатнє її вивчення в українській історіографії метою нашого дослідження став аналіз етнополітичної ситуації в Україні впродовж двох останніх десятиліть у контексті європейської інтеграції та глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Через численні об'єктивні причини, серед яких визначальними є нерівномірний соціально-економічний розвиток, посилення соціальної диференціації суспільств, держав, інтенсивність міграційних процесів тощо, у світі нині фактично немає етнічно гомогенних (етнічно однорідних) суспільств. Тому етнонаціональна сфера будь-якого суспільства була і є унікальною, неповторною, і досліджувати її в науковому плані варто саме з урахуванням багатьох компонентів, і насамперед у тісному поєднанні реального історичного досвіду та сучасних об'єктивних умов функціонування етносів [4].

Як уже було сказано вище, проблеми міжетнічної взаємодії в сучасній Україні – державі з поліетнічним та полікультурним населенням – привертають нині пильну увагу дослідників. Від їх глибокого осмислення багато в чому залежить можливість вироблення оптимальної моделі

державної етнополітики, спрямованої на досягнення нормалізації, стабілізації і в майбутньому – гармонізації міжетнічних відносин в Україні, забезпечення можливостей повнокровного соціального і культурного розвитку українського суспільства.

Як відомо, етнополітика незалежної України – це діяльність держави та її органів в етнополітичній та етнонаціональній сферах з метою відродження, забезпечення життєдіяльності, дальшого розвитку та участі в державотворчих процесах різних структурних етнокомпонентів українського суспільства – української нації, національних меншин; об'єднання їх в єдиний соціум – політичну націю, осердям якої є народ, що дав назву національній державі; розширення зв'язків з українською діаспорою та особами іншого етнічного походження – вихідцями з України; усунення чинників міжетнічної, міжнаціональної напруженості та міжетнічних конфліктів; регулювання міграційних процесів [3].

Потреба у формуванні Українською державою власної етнополітики зумовлена такими об'єктивними чинниками: незалежним існуванням України як суверенної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави; поліетнічним складом населення; активізацією етнополітичного процесу, широкою включеністю в нього структурних етнокомпонентів українського суспільства – української нації, національних меншин; потребою узгодження інтересів, установлення рівноправних і гармонійних відносин між етнічними групами; незавершеністю процесів консолідації української нації; важливістю подолання політичних, соціально-психологічних, культурно-мовних, інших наслідків деформації етнонаціональної сфери в минулому; співробітництвом і зв'язками з українською діаспорою та вихідцями з України – особами іншоетнічного походження; трансформацією в українське суспільство депортованих за національною ознакою осіб, які повертаються в Україну; наявністю інтенсивних, зокрема зовнішніх міграційних потоків, що впливають на

соціально-політичну, економічну та етнодемографічну ситуації в державі [5].

В Україні у зв'язку з постановом новітньої етнополітики суттєвого значення набуває й утвердження модерної національної ідеї. Водночас на нинішньому етапі розвитку нашої держави, коли омріяна багатьма поколіннями Україна стала реальністю, національна ідея істотно коригується. На перший план висувається вже не здобуття незалежності, що було головним змістом української національної ідеї, а розвиток принципів державності – політичних, соціальних, економічних, духовних. Тобто йдеться про прагнення до створення модерної цивілізованої держави. Такий зміст національної ідеї стає основою консолідації націй і суспільства, формування засад громадянського суспільства, утвердження поліетнічного суспільства навколо вирішення загальнонаціональних завдань, реалізації національних інтересів. І цей зміст національної ідеї – створення держави – стає основою ідеології в сучасному українському суспільстві [1].

Нинішню ситуацію в етнонаціональній сфері характеризують такі проблеми:

- стихійність становлення української політичної нації, яку поглиблюють регіональні відмінності, що перешкоджає становленню спільної загальнонаціональної свідомості, утвердженню української національної ідеї;

- відсутність ефективної, з урахуванням регіональних особливостей, політики підтримки української мови та культури, яку б із розумінням сприйняла більшість російськомовного населення;

- збереження темпів асиміляції переважної більшості національних громад, як правило, у напрямку російської мови;

- відсутність постійного системного моніторингу політичного, соціально-економічного та культурного станів, у яких перебувають етнічні

громади, що перешкоджає виявленню реального рівня задоволення їхніх інтересів і потреб, налагодженню між ними діалогу для обговорення суперечностей, що виникають на ґрунті розбіжностей інтересів;

– збереження можливостей для тих, хто бажає вивчати російську мову, російську культуру. У низці українських міст та областей у навчальних закладах російську мову не викладають, незважаючи на бажання молоді, зокрема іноземних студентів;

– еміграційні настрої серед частини громадян України, наслідком яких є пасивність їхньої переважної більшості в створенні громадянського суспільства;

– незавершеність процесу облаштування депортованих у минулому народів, насамперед кримських татар. Нині в складі населення Автономної Республіки Крим кримські татари становлять 12,1%. Порівняно з 1989 роком їх кількість на півострові зростає в 6,4 рази [1].

У той же час одним із пріоритетів державної політики України, викладених у Плані дій Україна-ЄС в контексті євроінтеграційних прагнень держави, є забезпечення захисту прав осіб, які належать до національних меншин, шляхом створення відповідної законодавчої бази на основі європейських стандартів, налагодження тісної співпраці між органами державної влади та представниками національних меншин, розроблення з урахуванням висновків Венеціанської Комісії нового проекту Закону України «Про національні меншини».

З урахуванням реалізації зазначених напрямків державної політики виявляється доцільним поглиблення системної співпраці з міжнародними інститутами та організаціями, діяльність яких скеровано на забезпечення стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань поваги до прав людини й основних свобод, співпраці в культурній галузі, оптимізації законодавчих ініціатив у цих сферах.

Однією з таких міжнародних інституцій є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Одним із пріоритетів діяльності ОБСЄ є безпекова сфера, що також включає в себе захист і підтримку демократії та прав людини. Водночас одним із механізмів для реалізації відповідних завдань є процес запобігання конфліктам і врегулювання їх, захист прав національних меншин. Відповідний ракурс політики ОБСЄ в напрямку гармонізації міжетнічних відносин задекларовано за часів створення ОБСЄ (1975 р.), його відбито в таких принципах:

1) права людини не обмежуються недискримінаційним ставленням до осіб, а передбачають також колективне наділення етнічних меншин освітніми, соціальними та політичними правами;

2) питання, що стосуються національних меншин, не є суто внутрішньою справою відповідних держав, а отже можуть бути предметом легітимного втручання міжнародних організацій.

При формуванні державної політики в етнонаціональній сфері доцільно враховувати й Лундські рекомендації щодо ефективної участі національних меншин у суспільно-політичному житті (1999) [6], які визначають, що держави повинні гарантувати право осіб, які належать до національних меншин, на участь у державних справах, включаючи право голосу та право балотуватися на виборні посади на недискримінаційній основі. У документі йдеться про те, що особи, які належать до національних меншин, мають право на повагу, розвиток і виявлення своїх особливостей, тобто наділяються правом вільно виражати, зберігати й розвивати свою етнічну, культурну та мовну самобутність, вони мають право на батьківщину як невід'ємну складову своєї етнічної самобутності та розвитку, що передбачає право на охорону території, традиційно заселеної національною меншиною, та на збереження умов свого життя. Також передбачено, що державам слід уживати належних заходів щодо розширення участі національних меншин у суспільно-політичному житті

на регіональному та місцевому рівнях, забезпечувати ухвалення структурами регіональних і місцевих органів управління рішення, які були б доступними для населення. Рекомендується, щоб у рамках національного законодавства держави організовували консультативні органи, які можуть бути каналом комунікації між державною владою та національними меншинами. Ці органи можуть мати спеціалізовані комітети з питань забезпечення житлом, земельних питань, а також з питань освіти, мови та культури тощо [6].

Лундські рекомендації пропонують закріплення положень, відповідно до яких держава повинна забезпечити меншинам доступ до реальних важелів впливу на рівні центральної влади, а в разі потреби забезпечити й спеціальні механізми. Ці механізми можуть включати: спеціальні форми представництва національних меншин; закріплення за національними меншинами офіційної чи неофіційної квоти місць у Кабінеті Міністрів; забезпечення інтересів меншин (наприклад, шляхом уведення посад, компетенція яких дозволяє справляти вплив на врегулювання справ національних меншин); ужиття спеціальних заходів для залучення представників національних меншин до роботи в державних органах [6].

У контексті вищевикладеного може і повинна розв'язуватися етнополітична проблема в сучасній Україні. Тобто закономірно, що державна етнологічна політика має враховувати і поліетнічний склад населення України, і надмірне зросійщення південних і східних регіонів, і нерівномірність економічного розвитку тощо. У такій ситуації принципового характеру набувають проблеми мови, культури, природовідповідного функціонування як окремих регіонів (територій), так і збереження єдності унітарної держави України. Щоб зберегти міжетнічний спокій, слід зрештою визначити законодавчо, що являють собою «корінні народи», «титульна нація», що ми маємо вкладати і

розуміти під терміном *український народ*, що означає *політична нація*, прикладом якої деякі вчені називають націю США. Нагадаємо і про те, що за визначенням багатьох учених щодо терміна *політична нація* домінують насамперед три наукові підходи або концепції: територіальна, етнічна, етнотериторіальна. Саме третя, на думку М. Головатого, є найбільш слушною, об'єктивною, коли йдеться про формування української нації за територіально-громадянським і етнічним принципами одночасно. «Суть етнічного принципу у цій концепції полягає найперше в тому, що український народ має сам здійснювати своє політичне самовизначення. Наголосимо: це право найповніше виражено в тому, що національна держава отримує назву від українського етносу. Отже, і його мова, і його традиційна національна символіка отримують і мають національно-державний статус. Іншими словами, національна ідентифікація відбувається не інакше, як на засадах, етнокультурних ідеях і цінностях саме українського народу» [2]. Поява в науковому обігу таких чітко не означених і багато в чому штучних понять, як «політична нація», відмова від визнання ролі і значення «корінних народів» і «титульних націй» у процесах творення національних держав, зокрема на пострадянському просторі, не є випадковим соціальним, суспільно-політичним явищем.

Принципового характеру нині набуває проблема демократизації українського суспільства, суспільних відносин загалом. Ідеться не лише про ситуацію в Україні, а й про її існування в контексті світових проблем, численних інтеграційних процесів. Щодо України безпосередньо, то очевидним є завдання, з одного боку, забезпечити її унітарний статус, а з іншого – максимально розвинути місцеве самоврядування, зміцнити громадянське суспільство як таке в цілому. Проблема полягає не лише в дотриманні вимог і положень Міжнародної хартії про місцеве самоврядування, а й у відродженні, збереженні соціального досвіду самоврядування, властивого Україні історично, генетично, етнонаціонально.

Відтак розгляд окремих територій України як самоврядних одиниць не може бути штучним процесом без урахування історичного, соціально-економічного і духовного контекстів. Тобто державний устрій України не може і не повинен стояти над етнонаціональним контекстом. Лише за таких умов можлива відсутність будь-яких етнічних неузгоджень, а понад усе – міжетнічних конфліктів. Це до того, що й нині пропагують різні варіанти адміністративних реформ, далекі від реальних потреб функціонування української держави [2].

Висновки з даного дослідження. Забезпечення етнополітичної стабільності України передбачає проведення виваженої державної етнополітики в напрямку гармонізації відносин між різними етнічними спільнотами. Важливими умовами етнополітичної політики є ненасильницьке розв'язання наявних міжетнічних і міжконфесійних суперечностей, своєчасне запобігання етнополітичним конфліктам і мирне врегулювання їх, недопущення їх збройної ескалації. Для України важливим є вдосконалення вітчизняного законодавства та системи органів державного управління відповідно до сучасних реалій політичної, зокрема й етнополітичної ситуації. Ефективна державна етнополітика можлива лише за налагодження дієвих механізмів взаємодії державних органів, включно зі структурами сектору безпеки, та інститутів громадянського суспільства з метою дієвого забезпечення етнополітичної стабільності в Україні. За всієї складності часто суперечності синтезу національних і загальнолюдських інтересів в Україні, етнополітичні проблеми все ж слід вирішувати з урахуванням того, що: а) найдавнішим і найбільшим корінним етносом були і є українці; б) життя всіх етносів в Україні потрібно будувати в умовах демократичних, толерантних відносин між усіма етносами; в) основним завданням громадян України всіх національностей спільно з титульним етносом є творення і зміцнення єдиної, суверенної Української держави [2].

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статті проблеми вбачаються у висвітленні останніх кроків Української держави щодо забезпечення її етнополітики в контексті посилення євроінтеграційних процесів, спричинених розглядом у Верховній Раді України Щорічного Послання Президента «Про засади внутрішнього та зовнішнього становища України в 2013 році».

Список використаних джерел

1. Алексеев Юрий. Особливості сучасної етнополітики України в контексті євроінтеграційних проблем / Алексеев Юрий : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Ues/2011_5_2 /Articles/12_Alekseev.pdf
2. Головатий Микола. Етнополітологічні процеси: суть і проблеми в сучасному світі / Головатий Микола : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=265>
3. Дацюк А.В. Забезпечення етнополітичної безпеки України в сучасних умовах функціонування політичної системи суспільства / Дацюк А.В. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nationalecurity.org.ua/2012/09/10/>
4. Панфілова Т. Етнополітичні процеси в сучасній Україні / Панфілова Т. // Демократичне врядування: Науковий вісник. – 2-8. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008_2/fail/Panfilova.pdf
5. Політологічний словник : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/political/dict/516.html>
6. <Http://Www.Osce.Org/Uk/Hcnm/30340>